

The Legal System Governing the Crime of Shooting Resulted in Physical Injury by Iranian Border Guards in the Territory of Neighboring Countries

Mohammad Javanbakht¹, Ebrahim Yaghouti^{*2}

1. PhD Student, Department of Criminal Law and Criminology, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

2. Associate Professor, Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 31-41

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0003-2091-5374

TELL: +982144600200

Email: yaghouti10@yahoo.com

Article history:

Received: 04 Apr 2023

Revised: 05 May 2023

Accepted: 15 May 2023

Published online: 22 Jun 2023

Keywords:

Border Guards, Shootings, Territorial Jurisdiction, Legal System.

ABSTRACT

Border guards, who have the duty to protect and guard the country's borders against any kind of border encroachment on foreigners or locals, are sometimes forced to use weapons with this serious duty. Border guards have a duty to use weapon in the framework of laws and regulations to combat border trespassers. The purpose of this study is to explain the legal system governing the act of border guards who shoot while performing their duties in the territory of a neighboring country, which is sometimes results in death or other injuries and therefore amounts to civil and criminal responsibility on the border guards. This article has been done with a qualitative method and with documentary and library techniques. The results of the research show that In Iran's criminal law, in order to maintain order and security, laws and regulations regarding the treatment of unauthorized crossers of the border have been established, and the use of weapons for officers as well as the territorial jurisdiction of Iran's criminal laws regarding the committing of unauthorized shooting are specified. However, there is no precise framework for determining responsibility, so the courts make decisions according to each case. In general, the legislator has divided the shooter into legal and illegal categories. If the police shooter is recognized as legal, the shooter is not responsible. However, if a shooter is found to be unauthorized, or the deceased or injured is innocent, the officer of the shooter or the police force is responsible.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Javanbakht, M & Yaghouti, E (2023). "The Legal System Governing the Crime of Shooting Resulted in Physical Injury by Iranian Border Guards in the Territory of Neighboring Countries". *Journal of International Criminal Law*, 1(2): 31-41.

مقدمه

قصد ورود به ایران گردد با هر تابعیتی اعم از ایرانی یا غیر ایرانی. بنابراین آنچه در اینجا حائز اهمیت می‌نماید، ورود باید از سوی کشور همسایه به حریم امنیتی به قصد ورود به ایران و عدم توجه به علائم هشداردهنده و اخطار مرزبانان ایرانی فعلیت یابد.

مسئولیت دیگر مرزبانان این است که علاوه بر منع عبور افراد غیر مجاز، مانع انتقال کالاهای غیرمجاز (قاچاق یا کالای ذاتاً غیر مجاز مثل مواد مخدر) شوند. در عین حال حراست از مرزهای کشور در مقابل تجاوز خارجی و جمع‌آوری اطلاعات از وضع نیروهای خارجی و ارائه آن به مرکز کشور هم از دیگر وظایف مرزبانان است.

مرزبانان در این زمینه، شرایط بازارچه‌های مرزی، عبور و مرور مرزنشینان و اختلافات احتمالی بر سر آب و زمین کشاورزی را حل و فصل یا به مرکز گزارش می‌کنند. در کنار این وظایف، گاهی اوقات مسائل بهداشتی هم به عهده مرزبانان است؛ جایی که باید مانع از ورود اتباع کشور دچار بیماری خاص شوند. در راستای اجرای این وظایف خطیر است که گاه به‌ناچار مرتکب تیراندازی منجر به فوت و یا جرح متجاوزانی می‌گردند که قصد نقض حریم امنیتی مرز را دارند.

با توجه به گسترش دانش حقوق بشر و بازتاب رسانه‌ای جرایم مرزی به آن سوی مرزها، متأسفانه تیراندازی مرزبانان که منجر به جرح و فوت متجاوزان مرزی و قاچاقچیان می‌گردد، علاوه بر مالی گزاف، لطمات معنوی جبران‌ناپذیری بر پیکره سازمان پلیس و شخصیت حقوقی ایران در مجامع کیفری بین‌المللی دارد. ازجمله این موارد گزارش دیوان بین‌المللی کیفری درخصوص کشتار بی‌رویه کولبران توسط مرزبانان می‌باشد که در آن ادعا شده است فرماندهی مرزبانی ایران در سال ۲۰۱۹ تعداد کثیری از کولبران را مورد هدف تیر مستقیم قرار داده و جان آنها را ستانده است! لذا ما در این پژوهش به بررسی جوانب حقوقی نظام حاکم بر تیراندازی مرزبانان که در آن سوی مرز، مرتکب جرح و فوت متجاوزان و قاچاقچیان می‌شوند و اینکه از نظر صلاحیت رسیدگی به

مرز در تعریفی ساده، خطی است که حاکمیت دو دولت همسایه را مشخص می‌کند. خط بودن مرز و مشخص شدن آن به‌طور دقیق، البته محصول دنیای مدرن است و تشکیل دولت - ملت‌ها قبل از آن خطوط مرزی چندان اهمیتی نداشتند. (ضیائی بیگدلی، ۱۴۰۰: ۱۵۱) مرز در ایران هم محصول همین دوران مدرن است. در این ۲۰۰ سال، کشورهای قدرتمند جهان و پس از آنها سازمان‌های بین‌المللی با ملاحظه وضعیت قومی، فرهنگی، نژادی و دینی و نیز با مراجعه به سابقه تاریخی و البته با لحاظ قدرت یا ضعف یک کشور خطوط مرزی را تعیین کردند و از این پس، دیگر کشورگشایی و اضافه کردن مناطقی به نقاط تحت حاکمیت کشور معنا پیدا نکرد. به‌ویژه این که در سند مهم و بین‌المللی چون منشور ملل متحد، توسل به زور هم منع شد و معین کردند تمامی اعضا در روابط بین‌المللی خود از تهدید به زور یا استفاده از آن علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشوری یا از هر روش دیگری که با مقاصد ملل متحد مایبنت داشته باشد، خودداری خواهند کرد.

در چنین شرایطی مرز ایران با کشورهای همسایه در قراردادهای جداگانه‌ای مورد توافق طرفین قرار گرفت. البته باید این نکته را ذکر کرد که در برخی موارد این توافقات به عمل نیامد یا بعدها نقض شد که این که جنگ هشت ساله ایران و عراق هم در ظاهر دلیلی مبتنی بر یکی از معاهدات مرزی به نام معاهده الجزایر داشت.

برای مرزبانان می‌توان شرح وظایفی چند صفحه‌ای نگاشت. نخستین وظیفه مرزبان فرماندهی کل انتظامی جمهوری اسلامی ایران (فراجا) این است که عبور و مرور از مرز را کنترل کند و ضمن تسهیل عبور و مرور مجاز، مانع رفت‌وآمدهای غیر مجاز شود.

غیرمجاز بودن رفت‌وآمد هم می‌تواند به دلیل عبور از مناطق غیر مجاز و هم به دلیل غیرمجاز بودن تردد فرد (ممنوع‌الخروج) و هم به دلیل عدم رعایت تشریفات اداری (مثل نداشتن گذرنامه) باشد. بدین ترتیب، متجاوز مرزی به کسی اطلاق می‌گردد که مرتکب نقض حریم مرز کشور با

جرایم، محل وقوع جرم یا صلاحیت سرزمینی است، صرف‌نظر از این که طرفین جرم ایرانی یا غیر ایرانی باشند. صلاحیت قضایی مذکور خود بر دو قسم می‌باشد که در ادامه مختصراً به آنها می‌پردازیم.

زمانی که جرم در کشوری انجام شده ولی نتیجه آن در کشور همسایه باشد، کشور بر اساس اصل صلاحیت ذهنی^۱ صالح به رسیدگی است. ذهنی یعنی یکی از عناصر متشکله جرم در کشوری اتفاق افتاده است. (Maillart, 2018: 376) مطابق این مدل از اصل مزبور، دولتی صلاحیت رسیدگی به جرم ارتكابی را دارد که تمام یا بخشی از آن در قلمرو حاکمیت آن دولت - زمینی، دریایی یا هوایی - ارتكاب یافته باشد. (میرمحمدصادقی، ۱۴۰۰: ۷۸) این نوع از صلاحیت در حقوق کیفری داخلی ما در ماده ۴ قانون مجازات اسلامی پیش‌بینی شده است. ولی اگر جرم جای دیگر اتفاق افتاده و نتیجه و اثر آن در داخل کشوری باشد دادگاه‌های آن کشور براساس صلاحیت عینی^۲ صالح به رسیدگی است. (Philippe, 2006: 377)

در مرحله اول اصلی‌ترین صلاحیت رسیدگی به جرایم، صلاحیت محل وقوع جرم (صلاحیت سرزمینی) است که در تمام نظام‌های حقوقی کیفری دنیا پذیرفته شده است. اما این صلاحیت همیشه به کار نمی‌آید. یکسری صلاحیت‌های تکمیلی پیش‌بینی شده که در جهت تکمیل صلاحیت سرزمینی است. پس اصل بر صلاحیت سرزمینی است مگر این که شامل یکسری صلاحیت‌های دیگر شود. هر زمان در میان صلاحیت‌ها تعارض ایجاد شود، در این وضعیت همواره کشوری که متهم را در دست دارد تعیین‌کننده خواهد بود. چون هیچ دولتی نمی‌تواند دولت دیگر را ملزم به تحویل متهم نماید. تنها استثناء مبتنی بر توافق‌های دو یا چند جانبه برای استرداد مجرمان است.

دعای مطروحه دادگاه کدام حوزه قضایی صالح به رسیدگی می‌باشد، را مود مطالعه قرار می‌دهیم.

۱- مفهوم‌شناسی

در اینجا لازم است تا به تشریح چند اصطلاح پرداخته و هر یک را تعریف نماییم.

۱-۱- مرز

مرز یعنی حدود و ثغور حاکمیت کشور، مهمترین عامل حاکمیت و جدایی کشور از کشورهای همسایه، عامل مهم به وجود آورنده وحدت سیاسی یا طبیعی و انسانی در کشور، بزرگترین عامل امنیت و استقلال کشور و حافظ موجودیت نظام (رحمتی راد، ۱۳۷۴: ۱۳)

۱-۲- مرزبان

برای تسریع در حل و فصل اختلافات مرزی و جلوگیری از اتلاف وقت و محو آثار و علائم در حوادث مرزی و استیفای حقوق دولت و اتباع مرزنشین، فرماندهی کل انتظامی جمهوری اسلامی ایران افسرانی باتجربه و متخصص را در مرز می‌گمارد که مرزبان نامیده می‌شود و این مأموریت مهم با صدور استوارنامه از سوی وزیر امور خارجه آغاز خواهد شد. (ماده ۴ آیین‌نامه مرزبانی مصوب ۱۳۳۶/۱۲/۲۳ هیأت وزیران، با اصلاحات بعدی) البته در پژوهش حاضر منظور از مرزبان، مفهوم عام آن یعنی کلیه کارکنان فرماندهی مرزبانی فراجا می‌باشد نه مفهوم تخصصی آن.

۱-۳- متجاوز مرزی

به افراد بیگانه اطلاق می‌شود که تعمداً و با نیت و هدف و برنامه‌ریزی قبلی بدون در دست داشتن اسناد و مدارک لازم و یا حتی با در اختیار داشتن این گونه مدارک از مرز غیر مجاز عبور می‌نمایند. (کشاورزی، ۱۳۸۵: ۳۲)

۲- صلاحیت قضایی

به موجب ماده ۳ قانون مجازات اسلامی تمامی جرایم ارتكابی زمینی، دریایی و هوایی ایران قابل رسیدگی در محاکم داخل ایران هستند، خواه طرفین این جرم ایرانی باشند یا خارجی، قانون مجازات ایران بر آنها اعمال می‌شود. بر این اساس اصلی‌ترین معیار صلاحیت در رسیدگی به

¹- Subjective Territorial Principle.

²- Objective Territorial Principle.

۲-۱- صلاحیت رسیدگی قضایی حاکم بر عمل مجرمانه مرزبانان

یکی از مواردی که مأموران حق‌های سلاح و تیراندازی را دارند، برابر بند ۹ ماده ۳ قانون به‌کارگیری سلاح است که برای جلوگیری و مقابله با اشخاصی که از مرزهای غیر مجاز قصد ورود یا خروج را دارند و به اخطار مأموران مرزبانی توجه نمی‌نمایند حق تیراندازی به مأموران داده شده است. هر کشور وظیفه دارد تا مرزهای خود را کنترل نماید و از ورود و خروج غیر مجاز افراد جلوگیری نماید؛ لذا اغلب کشورها برای این منظور گذرگاه‌هایی را که به‌عنوان مرز مجاز شناخته شده‌اند پیش‌بینی و افراد با توجه به مجوزهایی که برای آنان صادر می‌شود تحت شرایط و مقررات خاصی و به صورت کنترل شده می‌توانند به یک کشوری وارد و یا از آن خارج گردند.

معمولاً دو نوع مرز داریم: الف) مرز مجاز: عبارت است از معابر تردد مرزی که بر اساس پیشنهاد ستاد کل نیروهای مسلح و تصویب هیأت وزیران و موافقت کشور همجوار معین می‌شود. ب) مرز غیر مجاز: کلیه نقاط مرزی که خارج از معابر و مرزهای مجاز می‌باشد. (صنایعی، ۱۳۸۴: ۸۳)

ماده ۵ قانون مجازات عبوردهندگان اشخاص غیر مجاز از مرزهای کشور و اصلاح بعضی از مواد قانون گذرنامه و قانون ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۳۶۷/۷/۲۶ مقرر داشته: «هر ایرانی که بدون داشتن گذرنامه یا اسناد در حکم گذرنامه بخواهد از مرز غیر مجاز خارج شود و به هنگام عبور دستگیر گردد به یک ماه تا یک سال حبس و از پنجاه هزار ریال تا سیصد هزار ریال محکوم خواهد شد». تبصره ماده فوق مقرر داشته «کسانی که به تبع اغنام و احشام با سوء نیت، مرتکب عبور غیر مجاز از مرز شده باشند به مجازات فوق محکوم می‌گردند و صاحب اغنام و احشام که عبور از مرز با علم و اطلاع یا به دستور او بوده، برای مدت پنج سال از سکونت در نوار مرزی محروم می‌شود». همچنین ماده ۱۵ قانون مذکور مجازات‌هایی را برای افرادی که از راه‌های غیر مجاز و یا مرزهای ممنوعه عبور نمایند مقرر داشته است و ماده ۱ قانون مذکور برای کسانی که به‌طور غیر مجاز دیگران را از مرز عبور دهند و یا

موجبات عبور غیر مجاز دیگران را تسهیل یا فراهم نمایند مجازات‌هایی مقرر داشته است.

لذا با توجه به اهمیت کنترل در مرزها مأموران مکلف‌اند تا با جلوگیری و مقابله با اشخاصی که از مرزهای غیر مجاز قصد ورود یا خروج را دارند و به اخطار آنان توجه نمی‌کنند با شرایط مقرر در قانون به‌کارگیری سلاح جهت جلوگیری از ورود و خروج آنان اقدام نمایند. در بسیاری از مناطق مرزی برابر مصوبات شورای عالی امنیت ملی منطقه ممنوعه مشخص شده و با نصب تابلو یا سیم خاردار یا فنس، این مناطق به مردم معرفی شده تا از ورود به این مناطق خودداری نمایند و چنانچه افراد به هر طریقی به این مناطق وارد شوند مأموران حق دارند تا با استفاده از قانون به‌کارگیری سلاح در صورت عدم توجه به اخطار آنان با استفاده از سلاح در جهت توقیف آنها اقدام نمایند و به استناد تبصره ماده ۴۷۳ ق.م.ا چنانچه افرادی مجروح و به قتل برسند مأمور هیچ مسؤولیتی نخواهد داشت و فرد کشته شده و مجروح چون علیه خود اقدام نموده و با ورود به منطقه ممنوعه و عدم توجه به ایست و اخطار موجبات مرگ و جرح خود را فراهم ساخته است خون او هدر است که این موارد، مصداق بارزی از قاعده اقدام می‌باشند؛ محاکم قضایی تاکنون به پرونده‌های زیادی در این خصوص رسیدگی نموده‌اند.

مقصود از قاعده اقدام این است که شخص بالغ و عاقل با علم و اراده علیه خود اقدام نماید چه زمینه ورود زیان را خود فراهم کند (مسبب باشد) و چه مباشرت بر زیان خود داشته باشد. (موسوی بجنوردی، ۱۳۷۵: ۳۱) در حقوق تطبیقی، پذیرش خطر در کامن‌لا تا حدودی به لحاظ مفهوم و مصداق، نزدیک به قاعده اقدام است. پذیرش خطر به این معنی است که اگر کسی دانسته خطری را قبول کند، در حقیقت به ضرر خود اقدام کرده است. بنابراین مستحق دریافت خسارت بابت زیان وارده به خود نیست. در این قاعده متشاکمی ادعا می‌کند شاکمی از خطری که موجب ایجاد جنایت شده است، آگاه بوده و این خطر را آگاهانه پذیرفته است و اگر این ادعا به وسیله دادگاه پذیرفته شود، متشاکمی از جبران خسارت معاف می‌گردد. (Stuhmcke, 2001: 71)

همان‌طور که بیان شد، با تصویب قانون مجازات اسلامی جدید در سال ۱۳۹۲، مبنای حقوقی محکمی نیز برای قاعده تقصیر مشترک زیان‌دیده در قالب ماده ۵۳۷ این قانون ایجاد شد که طبق آن، در صورت استناد انحصاری جنایت (به تعبیری خسارت) به عمد یا تقصیر مجنی‌علیه (زیان‌دیده) خسارتی به وی تعلق نخواهد گرفت. به دیگر سخن، در صورتی که این استناد، انحصاری نباشد، خسارت وارده میان زیان‌دیده و عامل زیان تقسیم شده و زیان‌دیده از دریافت بخشی از خسارت محروم می‌شود.

۲-۲- معیار تعیین حدود صلاحیت قانون جزایی

در مورد محل وقوع جرم سه فرضیه متصور است: الف- فرضیه عمل: در این فرضیه به محلی توجه می‌شود که مجرم در آنجا جرم را آغاز کرده است (محل حدوث فعل مجرمانه) درخصوص تیراندازی، بر اساس این نظریه، محل وقوع جرم جایی است که تیر از آن جا شلیک شده است. در واقع، این نظریه، بیان دیگری از صلاحیت ذهنی می‌باشد.

ب- فرضیه نتیجه: در این فرضیه محل وقوع جرم جایی است که نتیجه در آنجا آشکار شده است (محل حدوث نتیجه). در مثال تیراندازی، محل وقوع جرم جایی است که گلوله به بدن مجنی‌علیه اصابت و منجر به مجروحیت یا فوت وی شده است. این نظریه، گویای نظریه صلاحیت سرزمینی عینی است.

پ- فرضیه مختلط: فرضیه‌ای که تفاوتی میان عمل و نتیجه قائل نیست و رکن تشکیل‌دهنده جرم را محل ارتکاب عمل یا حصول نتیجه مجرمانه می‌داند و کشوری که مجرم را در اختیار دارد صالح به رسیدگی می‌باشد. قانونگذار ایران از همین نظریه تبعیت کرده است. (پوربافرانی، ۱۳۸۱: ۱۴)

نظر به این که فرد تیرانداز یکی از کارکنان نیروهای مسلح ایران می‌باشد و پس از ارتکاب فعل تیراندازی، نزد ضابطان نظامی مورد تحقیق قرار گرفته و پس از تکمیل تحقیقات جهت رسیدگی قضایی به مرجع قضایی نظامی ارجاع می‌گردد، دادگاه نظامی ایران صالح به رسیدگی می‌باشد.

با استقراء در آثار فقیهان چنین استنباط می‌شود که قاعده اقدام در قراردادهای، مسؤولیت مدنی و کیفری مؤثر می‌افتد و به لحاظ ارتباط موضوع نوشتار پیش‌رو، به کاربرد این قاعده در امور کیفری می‌پردازیم. درخصوص شمول این قاعده به مسؤولیت مدنی و کیفری مأمور تیرانداز، بسیاری از فقها در این خصوص اظهار نظر ننموده‌اند لیکن تنها یکی از فقها هنگام بحث از قاعده اقدام بیان می‌دارد که قاعده اقدام در موارد مربوط به شخصیت و تمامیت جسمانی نیز اثر می‌کند. (مراغی، ۱۴۱۷: ۴۸)

به همین دلیل است که قانونگذار ایران در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۰ در تبصره ماده ۴۷۳، قاعده اقدام را به امور کیفری تسری داده و شخص اقدام‌کننده را مستحق دریافت خسارت ندانسته و مأمور تیرانداز را مبری از مسؤولیت کیفری و مدنی قلمداد نموده است.

در حقوق ایران، علاوه بر پذیرش مبنای فقهی تقصیر زیان‌دیده در قالب قاعده فقهی اقدام که به عقیده برخی حقوقدانان به لحاظ زمان ایجاد، به قبل از زمان ایجاد قاعده تقصیر مشترک در حقوق انگلیس برمی‌گردد (کاظمی، ۱۳۹۱: ۸۶) و طبق این قاعده، وقتی زیان‌دیده با انجام اقداماتی به نحو آگاهانه، موجب ورود زیان توسط دیگران به خود می‌شود، احترام آنچه را متعلق به خود است از بین برده و در نتیجه از این بابت، عامل زیان، مسؤول جبران کامل خسارت نخواهد بود. (محقق داماد، ۱۳۹۹: ۲۹۶)

ماده ۵۳۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نیز به صورت قاعده کلی مقرر می‌دارد: «در کلیه موارد مذکور در این فصل، هر گاه جنایت، منحصرأ مستند به عمد و یا تقصیر مجنی‌علیه باشد، ضمان ثابت نیست. در مواردی که اصل جنایت، مستند به عمد یا تقصیر مرتکب باشد لیکن سرایت آن، مستند به عمد یا تقصیر مجنی‌علیه باشد، مرتکب نسبت به مورد سرایت ضامن نیست». بر اساس قسمت اخیر این ماده، تقصیر زیان‌دیده که مؤثر بر تشدید و سرایت ضرر وارده شود، موجب قطع رابطه سببیت میان تقصیر پلیس و میزان خسارت مشدد (که به‌واسطه تقصیر زیان‌دیده ایجاد شده) و در نتیجه، عدم مسؤولیت پلیس به میزان سرایت می‌شود.

مورد، در دادگاه تهران رسیدگی می‌شود» و همچنین در ماده ۵۹۸ مقرر می‌دارد: «به اتهامات نظامیانی که در خارج از قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم شوند و مطابق قانون، دادگاه‌های ایران صلاحیت رسیدگی به آنها را داشته باشند، چنانچه از جرایمی باشد که در صلاحیت سازمان قضائی است، در دادسرا و دادگاه نظامی تهران رسیدگی می‌شود».

منظور از قلمرو حاکمیت، محدوده مرز زمینی، هوایی و دریایی کشور است. (محسنی، ۱۳۹۶: ۳۹۳/۱) عمدتاً خطوط مرزی زمینی و دریایی توسط سازمان جغرافیایی وابسته به وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح تعیین و نشانه‌گذاری می‌شوند. در کشور ایران، امر مرزبانی زمینی و دریایی به عهده نیروی انتظامی نهاده شده و مراقبت از حریم هوایی و جلوگیری از تجاوز به مرز هوایی کشور وظیفه‌ای است که بر دوش دو ارگان نظامی ارتش و سپاه گذاشته شده است.

حتی در صورتی که پس از وقوع تیراندازی و اصابت گلوله به بدن متجاوز مرزی، همراهان فرد مجروح را جهت معاینه به کشور همسایه برده و در آنجا فرد مجروح به علت شدت جراحات وارده یا خونریزی بیش از حد، فوت نماید و اولیای دم متوفی جهت احقاق حق خود به مرجع قضایی آن کشور مراجعه نموده و اقامه شکایت نمایند، نظر به این که فرد تیرانداز در ایران حضور دارد و یکی از کارکنان نیروهای مسلح ایران می‌باشد و حق خروج ندارد، تشکیل پرونده کیفری و رسیدگی به موضوع در کشور مقابل، خالی از فایده می‌باشد و صرفاً می‌تواند منجر به صدور رأی غیابی گردد و دسترسی به متهم جهت اجرای حکم ناممکن است. لذا در این گونه موارد به لحاظ سهولت دسترسی به متهم، غالباً اولیای دم پس از حضور در مراجع قضایی ایران، اقدام به اقامه شکایت و پیگیری موضوع می‌نمایند.

۲-۳- تعیین صلاحیت قضایی: (عمومی یا اختصاصی)

در اینجا سؤالی که به ذهن خطور می‌کند: عمل مرزبانی، یعنی حفظ و مراقبت از مرزها، آیا در حیطه وظایف ضابط دادگستری می‌باشد یا وظیفه ذاتی مأموران محسوب می‌شود؟! زیرا به استناد ماده ۲۹ قانون آیین دادرسی کیفری، مأموران مرزبانی جزو ضابطان عام دادگستری می‌باشند و از

ماده یک قانون به‌کارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح مصوب ۱۳۷۳ هدف از وضع این مقرر را در دو عنوان بیان داشته است: ۱- استقرار نظم و امنیت و جلوگیری از فرار متهم یا جرم و ۲- تفتیش، تحقیق و کشف جرایم و اجرای احکام قضایی و سایر مأموریت‌های محوله در مقام ضابط و با عنایت به ماده ۱۶ این قانون که اظهار می‌دارد: «هرگاه مأمور برخلاف مقررات این قانون اقدام به به‌کارگیری سلاح نماید حسب مورد به مجازات عمل ارتكابی وفق قوانین تحت پیگرد قرار می‌گیرد».

و با توجه به اصل ۱۷۲ قانون اساسی که مقرر داشته است: «برای رسیدگی به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی یا انتظامی اعضای ارتش، ژاندارمری، شهربانی و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی محاکم نظامی مطابق قانون تشکیل می‌گردد، ولی به جرایم عمومی آنان یا جرایمی که در مقام ضابط دادگستری مرتکب شوند در محاکم عمومی رسیدگی می‌شود. دادستانی و دادگاه‌های نظامی بخشی از قوه قضائیه کشور و مشمول اصول مربوط به این قوه هستند».

از دو مقرر فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که جرایم مأموران مشمول (قانون) اگر در راستای اجرای وظایف ضابطیت باشد، مستند به اصل ۱۷۲ مزبور، در صلاحیت محاکم عمومی می‌باشد و در سایر موارد محاکم نظامی صالح به رسیدگی می‌باشند؛ چنانکه قانونگذار در سال ۱۳۹۴ طی ماده ۵۹۷ ق.آ.د.ک اظهار داشته: «به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی اعضای نیروهای مسلح به‌جز جرایم در مقام ضابط دادگستری در سازمان قضایی رسیدگی می‌شود».

درخصوص مأمورانی که به هر نحوی در خاک کشور همسایه حضور یافته؛ اعم از مجاز یا غیر مجاز و اقدام به تعقیب مرتکبان قاچاق یا متجاوزان مرزی با هدف دستگیری نموده و نهایتاً مرتکب تیراندازی منجر به فوت و جرح شده‌اند، قانون آیین دادرسی کیفری در ماده ۳۱۶ مقرر می‌دارد: «به اتهامات اشخاصی که در خارج از قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم می‌شوند و مطابق قانون، دادگاه‌های ایران صلاحیت رسیدگی به آنها را دارند، چنانچه از اتباع ایران باشند، حسب مورد در دادگاه محل دستگیری و چنانچه از اتباع بیگانه باشند حسب

۳-۱- تیراندازی مرزبانان منجر به فوت فردی به نام ک.م در ۱۵۰ متری قلمرو کشور عراق

در یکی از روزهای خرداد ماه سال ۱۳۹۶، مأموران مرزبانی حین گشت‌زنی در حوزه استحفاظی خود متوجه عبور تعدادی قاطر که حامل کالای قاچاق و در حال عبور از فنس‌های نصب شده بوده، می‌شوند جهت جلوگیری از ورود آنها به خاک کشور، اقدام به کشیدن ایست و نهایتاً به دلیل بی‌توجهی به اخطار مأموران و رم دادن کاروان دواب به سمت خاک کشور عراق توسط قاچاقچیان، اقدام به تیراندازی می‌نمایند که نهایتاً منجر به فوت فردی به نام ک.م می‌گردد. همراهان متوفی، با انتقال جسد فرد مقتول به بیمارستان یکی از شهرهای عراق و تأیید مرگ متوفی بر اثر اصابت گلوله، جنازه را به داخل ایران انتقال داده و سپس با تنظیم شکوائیه‌ای علیه مأموران مرزبانی ایران اقامه دعوا نموده‌اند. پس از تشکیل پرونده در دادسرای نظامی استان و دستور مقام تحقیق مبنی بر بازسازی صحنه جرم با حضور مأموران تیرانداز، مشخص می‌گردد محل وقوع حادثه از جمله شلیک گلوله و اصابت گلوله به بدن متوفی هر دو در خاک کشور عراق انجام شده است. لذا به استناد ماده ۵۱۷ ق.آ.ک، پرونده با صدور قرار صلاحیت دادسرای نظامی تهران، جهت ادامه رسیدگی به پایتخت ارسال می‌گردد. پس از تکمیل تحقیقات مقدماتی، متهمان با عنوان قتل عمدی به دستور بازپرس به بازداشت موقت محکوم می‌گردند. پس از گذشت ۳۸ روز از بازداشت موقت و صدور قرار جلب به دادرسی و برگزاری اولین جلسه دادرسی با حضور وکیل اولیای دم و متهمان و کارشناس حقوقی یگان، مقرر گردید ابتدائاً جهت اصلاح ذات‌البین اقدام به مصالحه نمایند. در این راستا فراجا دیه فرد متوفی را پرداخت و وکیل اولیای دم نیز اعلام رضایت و گذشت نمود. لیکن به لحاظ جنبه عمومی جرم، پرونده مفتوح و تحت رسیدگی قرار گرفت که نهایتاً در جلسه چهارم، با تغییر عنوان اتهامی از قتل عمدی به شبه عمدی، متهمان محکوم به مجازات جایگزین حبس شدند.

سویی برابر ماده ۲۸ همان قانون یکی از وظایف ضابطان، جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم می‌باشد. حال این تردید به وجود می‌آید که آیا رسیدگی به فعل مجرمانه ارتكابی از سوی مرزبانان، در صلاحیت محاکم عمومی می‌باشد یا اختصاصی (نظامی). آنچه تاکنون رویه قضایی نشان داده، تیراندازی برخلاف مقررات و ضوابط (م ۴۱ ق.م.ج.ن.م) عنوان اتهامی نظامی و در صلاحیت محاکم نظامی می‌باشد؛ چه منجر به آسیب جسمانی گردد یا خیر، اما از باب تقاضای پرداخت دیه جراحت یا نفس ناشی از تیراندازی مرزبانان، در صورتی که بدو یا متعاقباً پس از صدور قرار منع تعقیب یا برائت یا قرار موقوفی تعقیب توسط محاکم نظامی، در دادگاه کیفری عمومی مطرح گردد، قابل رسیدگی می‌باشد. لذا چندان که پیدا است امر مرزبانی جزو وظایف ضابطیت مندرج در قانون آیین دادرسی کیفری نمی‌باشد بلکه از زمره وظایف ذاتی آنان مندرج در قانون انتظامی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹ می‌باشد و در صورت ارتكاب عمل مجرمانه و یا حدوث نتیجه آن در فراسوی مرزها، قابلیت رسیدگی در محاکم نظامی تهران را دارد مگر این که پیش از اعزام به مأموریت با مقام قضایی عمومی هماهنگی لازم به عمل آید که در این صورت، مأموران مرزبانی در مقام ضابط عمل نموده و در صورت ارتكاب فعل مجرمانه در محاکم عمومی به فعل آنها رسیدگی می‌شود. به عنوان نمونه، در موارد مقابله و یا کنترل ورود محموله‌های قاچاق کالا یا مواد مخدر یا انسان که از منابع و مخبرین اخباری مبنی بر ورود به داخل کشور واصل شده پیش از اعزام به مأموریت با مقام قضایی صالح هماهنگی لازم به عمل می‌آید. لذا در این نوع مأموریت محوله، مرزبانان انتظامی در مقام ضابط، عمل می‌نمایند.

۳- مصادیق و نمونه‌های تیراندازی مرزبانان در قلمرو کشور بیگانه

در پایان، به ذکر مصادیقی از تیراندازی مأموران مرزبانی ایران که در خاک کشور همسایه انجام و منجر به فوت یا جراحت متجاوزان مرزی شده و پس از تشکیل پرونده قضایی، منجر به محکومیت مرزبانان گشته، مورد اشاره قرار می‌گیرند.

۳-۲- تیراندازی مرزبان ایرانی منجر به فوت ر.ع در عمق ۴۵۰ متری قلمرو کشور عراق

در آبان ۱۳۹۷، به دنبال مشاهده عبور غیر مجاز کاروان پیاده قاچاقچیان از خاک کشور عراق به داخل خاک ایران، مرزبانان ایرانی اقدام به شلیک تیر هوایی و سپس جهت دستگیری متجاوزان اقدام به تیراندازی به سمت آنها نموده، در حین تعقیب و گریز، متهمان وارد خاک کشور عراق شده و مأمور نیز وارد خاک همسایه شده و در عمق ۴۵۰ متری خاک کشور بیگانه، اقدام به شلیک گلوله منجر به فوت متجاوز مرزی می‌نماید.

پرونده به لحاظ وقوع تیراندازی در خاک کشور همسایه، با صدور قرار عدم صلاحیت دادسرای نظامی استان به شایستگی دادسرای نظامی تهران، به مرجع ذی‌صلاح تهران ارسال می‌گردد که پس از سیر مراحل رسیدگی، نهایتاً متهم به یک سال حبس تعزیری و پرداخت دیه در حق اولیای دم متوفی محکوم می‌گردد. و این چنین است پرونده‌هایی که منجر به محکومیت مرزبانان و سازمان پلیس به دلیل تجاوز از حریم مرز و به لحاظ جنبه عمومی جرم، که در اینجا جهت پرهیز از اطاله کلام به ذکر مصادیق فوق بسنده می‌نماییم.

چندان که در موارد فوق مشاهده می‌گردد تیراندازی خارج از مرز کشور، حتی در صورتی که برابر مقررات و در چارچوب قانون صورت پذیرد، مشمول قانون به‌کارگیری سلاح و قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح نمی‌شود؛ زیرا تیراندازی مرزبانان در خارج از حوزه صلاحیت سرزمینی کشور ایران، غیر ضروری می‌باشد و اکثر دادرسان و مقامات قضایی معتقدند که هیچ ضرورتی در اقدام به تیراندازی و تعقیب متجاوزان در آن سوی مرزها توسط مرزبانان وجود نداشته و در صورت ارتکاب تیراندازی منجر به جرح یا فوت، مأمور متهم است به تیراندازی برخلاف مقررات، لذا مستحق تحمل کیفر می‌باشد.

نتیجه‌گیری

تیراندازی، مرزبانان ایران به دنبال مبارزه با قاچاق و جلوگیری از تجاوز مرزی، می‌تواند پیامدهای ناگواری را به دنبال داشته باشد. عمده‌تاً واردکنندگان کالای قاچاق، به صورت غیر قانونی

و از معابر غیر مجاز قصد ورود به کشور را دارند. مرزبانان در راستای دستگیری قاچاقچیان کالا و مواد مخدر، اقدام به تیراندازی کرده و گاه منجر به درگیری مسلحانه می‌گردد. بدین نحو که قاچاقچیان با عقب‌نشینی و فرار به سمت کشور مقابل، به صورت متقابل و برای بازپس‌گیری محموله قاچاق اقدام به تیراندازی به سمت مأمورین می‌کنند.

عمده‌تاً غالب محموله‌های قاچاق از کشورهای همسایه ایران که از وضعیت نابسامان اقتصادی و سیاسی مناسب و منسجمی برخوردار نمی‌باشند وارد می‌گردند. در کشورهای افغانستان، پاکستان و عراق که در بیشتر نقاط آن نیروهای نظامی جهت مرزبانی مستقر نمی‌باشند، قاچاقچیان فرصت را غنیمت شمرده و اقدام به ورود کالای قاچاق می‌نمایند. قوانین کیفری هر کشوری صرفاً در قلمرو حاکمیتی همان کشور قابلیت اجرا دارد و خارج از مرزهای آن فاقد اثربخشی می‌باشند.

در مواردی که مرزبانان ایرانی به دنبال تعقیب قاچاقچیان اقدام به تیراندازی می‌نمایند ممکن است اقدام به تیراندازی در خاک ایران و اصابت گلوله به متوفی یا مجروح در خاک کشور همسایه رخ دهد و یا در برخی مواقع مرزبانان با ورود به حریم امنیتی و یا فراتر از آن، با ورود به خاک کشور همسایه جهت کشف و ضبط محموله، با اقدام متقابل قاچاقچیان مواجه می‌گردند و برای دفاع از نفس و سلاح خود مرتب تیراندازی می‌گردند که ممکن است در این بین، فرد یا افرادی از قاچاقچیان مورد اصابت گلوله قرار گرفته و مجروح شوند.

حقوق جزای نظامی، به استناد قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح و قانون به‌کارگیری سلاح در موارد ضروری توسط نیروهای مسلح، تیراندازی مرزبانان را در صورتی منطبق بر قوانین و مقررات می‌داند که در داخل خاک کشور ایران رخ دهد و در صورت تجاوز از حریم مرز به دنبال تعقیب و دستگیری قاچاقچیان یا متجاوزان و ضبط کالای قاچاق، قانون ایران دیگر صلاحیت اعمال نخواهد داشت و تیراندازی صورت گرفته برخلاف قوانین و مقررات بوده و در صورت تشکیل پرونده در مرجع قضایی نظامی، فرد تیرانداز متهم

است به تیراندازی غیر ضروری و خلاف قوانین و مستحق مجازات.

چندان که ملاحظه شد، صلاحیت محلی دادگاه تهران ناظر به جایی است که امکان اعمال ضوابط مربوط به صلاحیت محلی وجود ندارد. به نظر می‌رسد مبنای پذیرش موردی صلاحیت دادگاه‌های تهران از سوی قانونگذار، لزوم پایبندی به اصل صلاحیت عام محاکم ایران و ضرورت رسیدگی به اختلاف و دعاوی اشخاص در یک مرجع قضایی مشخص، در صورت تعذر یا عدم امکان اجرای معیارهای پذیرفته شده در تعیین صلاحیت محلی است.

آنچه تعیین‌کننده نظام حقوقی حاکم بر تیراندازی مرزبانان ایرانی که منجر به جرح و فوت متجاوزان مرزی می‌باشد، دسترسی آسان و سریع به مرتکب تیراندازی می‌باشد که عمدتاً دادگاه‌های ایران صالح به رسیدگی می‌باشند و پرونده در سازمان قضایی نیروهای مسلح پایتخت قابلیت رسیدگی می‌یابد.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله به‌صورت مشترک توسط نویسندگان انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- پوربافرانی، حسن (۱۳۸۱). «ماهیت و انواع صلاحیت در حقوق جزای بین‌الملل». *مجله مجتمع آموزش عالی قم*، ۱۲: ۱۶۱-۱۸۶.

- رحمتی راد، محمدحسین (۱۳۷۴). *مرزبانان، گذرنامه و اتباع بیگانه*. تهران: معاونت آموزش ناجا.

- صناعی، ابراهیم (۱۳۸۴). *اصول و مبانی مرزبانان*. چاپ اول، تهران: مؤسسه انتشاراتی جهان جام جم.

- ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۴۰۰). *حقوق بین‌الملل عمومی*. چاپ شصت و نهم، تهران: گنج دانش.

- کاظمی، محمود (۱۳۹۱). «اثر فعل زبان‌دیده بر مسئولیت مدنی». *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۵۷: ۷۹-۱۰۴.

- کشاورزی، تیمور (۱۳۸۵). *طرح ریزی و هدایت عملیات مرزی*. تهران: دانشگاه علوم انتظامی.

- محسنی، مرتضی (۱۳۹۶). *دوره حقوق جزای عمومی*. جلد اول، تهران: گنج دانش.

- محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۹۹). *قواعد فقه (بخش مدنی)*. جلد دوم، تهران: مرکز نشر علوم انسانی.

- مراغی، میرعبدالفتاح (۱۴۱۷). *الاعنایین فقهیه*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

- میرمحمدصادقی، حسین (۱۴۰۰). *حقوق جزای عمومی*. جلد اول، چاپ سوم، تهران: نشر دادگستر.

- موسوی بجنوردی، سید محمد (۱۳۷۵). «قاعده اقدام». *مجله دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۱(۲): ۲۳-۴۲.

ب. قوانین و مقررات

- آیین‌نامه مرزبانان، مصوب ۱۳۳۶/۱۲/۲۳ هیأت وزیران با اصلاحات بعدی.

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۷.
- قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۴.
- قانون به‌کارگیری سلاح توسط مأموران در موارد ضروری مصوب ۱۳۷۳.
- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۰.
- قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲.
- قانون مجازات عبوردهندگان اشخاص غیر مجاز از مرزهای کشور و اصلاح بعضی از مواد قانون گذرنامه و قانون ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۳۶۷/۷/۲۶.

ج. منابع انگلیسی

- Maillart, J (2018). "The limits of subjective territorial jurisdiction in the context of cybercrime". ERA Forum 19(3): 375-390.
- Philippe, X (2006). "The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh?". *Selected articles on international humanitarian Law*, 88(862): 375-398.
- Stuhmcke, A (2001). *Essential Tort Law*. London: Cavendish.